

DOĞA KORUMACILIĞI VE BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK

Mine Kışlalahoğlu BERKES*

Fikret BERKES**

Biyolojik çeşitlilik, dünyada ve ülkemizde ciddi şekilde azalmaktadır derken, bu konuyu, canlıların genetik yapısından, içinde yaşadıkları ekosisteme kadar çeşitli düzeylerde ele alıyoruz. Yakın yıllara kadar biyolojik çeşitliliğin kamuoyuna yansımaları, yalnızca soyu tükenen türler açısından olmuştur. Ancak bu biyolojik zenginliklerin kaybolma sorununun küçük bir parçasıdır, oysa sorun, çok daha geniş ve çok boyutludur.

Ekolojide "bütünsel yaklaşım" diye bir kavram vardır. Çeşitli bilim dallarında kullanılan, Batı bilimciliğinin temel olan "indirgemeli yaklaşım"ın aksine, soruna parçacıklar olarak değil, bir bütün olarak, tüm açılardan aynı anda bakmak demektir. Örneğin, indirgemeli yaklaşım kullanılarak, bilimsel yöntemlerle adım adım süper buğday, mısır, pirinç çeşitleri geliştirildi. Ama bu çeşitlerden bazılarının, yeni bir çevrede ekildikleri zaman, örneğin pas hastalıklarına dayanıklı olmadığı anlaşıldı. Bu "tek amaç"a yönelme sayesinde istenilen yüksek üretim gerçekleştirildi. "Tek sorun—tek çözüm" yaklaşımı ile eldeki sorun, o an için çözülmüş oldu. Dolayısıyla süper çeşitlerde dünyaya önderlik eden ülkeler, aynı zamanda bu çeşitlere musallat olan süper hastalıklardan en büyük ekonomik zarar gören ülkeler oldu.

Yine tek sorun — tek çözüm yaklaşımıyla, büyük çabalar harcanarak kelaynaklara Birecik'in kayalıklarında yuvalar yapıldı; kuşlara yaz—kiş yem verildi. Fakat sonuçta insanlara alışmış, yıllık göçlerinde başarısız, yavru çıkaramayan ve giderek azalan kelaynaklar elde edildi.

Umutсузluğа kapılan bir ekoloğın dediği gibi, belki de yapabileceğimiz en yararlı iş, bu soyu tükenmekte olan türlerin son kalan bireylerinin boğazlarını sıkmaktır. Ancak belki o zaman, iğneyle kuyu kazmaya benzer, dar kapsamlı tüm bu koruma çabalarına ayrılan emek ve maddiimkânlar, asıl önemli olan geniş kapsamlı biyolojik zenginlikleri koruma konusuna aktarılabilir.

Ekolojideki bütünsel yaklaşım, biyolojik çeşitliliğin korunmasına nasıl uygulanabilir? Günümüze kadar tarım, hayvancılık, ormancılık, eczacılık, millîparklar, avcılık alanlarında bu konulara genellikle tek tek ilgi sahalanının odak noktası olarak alınması şeklinde yaklaşmıştır. Oysa tüm bu alanların müşterek noktalarının bulunup çıkarılması, çabaların koordine edilmesi, bilgi ve yeteneklerin bir araya konması gerekmektedir. Örneğin, hem ormancılık, hem tarım, hem avcılık için önem taşıyan tür ve çeşitlerin tek tek değil, bir arada korunmaları şüphesiz daha mantıklıdır.

Doğaya uygun toprak kullanımı, yaban koyunu gibi ender türlerin yaşam alanlarının da korunması demektir. (Foto: International Wildlife).

Ekolojinin bütünsel yaklaşımı ile biyolojik çeşitlilik konusunda daha geniş açılı bir perspektif kazanmaya çalışalım. Kelaynak ve leyleklerin azalması, kendi başlarına tek tek olaylar değil, diğer nedenler arasında, ülke düzeyinde bir tarım ilacı zehirlenmesinin semptomu ya da belirtisidir. Deniz kaplumbağası ve fokların kıyılardan kaybolması, aynı şekilde, kıyıların ülke çapında kirlenip bozulmasının bir belirtisidir. Tüm ülkenin yüz yıllar boyu fakirleşmesi, ormanlar ve genelde bitki örtüsünün yitirilmesi sonucu ortaya çıkan erozyon ile ilgilidir. Ekonomik kalkınma açısından gerilerde kalmamız (şüphesiz önemli olan bilim, teknik, sanayinin yanısıra) toprağa, bitki örtüsüne, genelde canlı doğal kaynaklara yeterli önem vermemeimizin bir semptomu sayılabilir.

Ancak kalkınma için gerekli olan canlı doğal kaynaklar hâlâ elimizde mevcuttur. Sözgelimi, Hollanda'nın dünya ticaretini elinde bulundurduğu lâlegillerden, **Crocus**'ların dünyada bilinen 31 türünden 20'si Anadolu'ya hasır. Sadece buğday değil, yulaf, arpa, bezelye, nohut, çavdar, mercimek, susam; meyvalardan örneğin elma, armut, kayısı, şeftali, üzüm, erik, kiraz, antepfıstığı, cevizin önemli gen merkezi Anadolu'dadır. Yani yüksek verimli çeşitlerin hastalık ve doğal zararlılara karşı dirençli olmaları için gerekli genetik kaynaklar hâlâ Anadolu'dadır. Hastalıklar devamlı değişim gösterdiklerinden, yeni ürün çeşitlerinin de devamlı yeni genlere ihtiyaçları olacaktır. Son yıllarda ortaya çıkan genetik mühendislik teknikleri, doğal genetik kaynakların yerini almaz. Aksine, bu genetik kaynakları eskisinden daha önemli bir hâle getirir.

Geçtiğimiz yıllarda, Fransa'nın, patatesin anavatanı Peru'ya patates satması hesabı, dış ülkeler, buğday dahil, kaynağı ülkemizde olan pek çok bitkinin tohumlarını ülkemize satmışlardır. Oysa belli tarım ürünlerinin anavatanı olan ülkelerin bu türlerden ekonomik yarar sağlamak açısından bariz bir avantajı vardır. Bu avantajı daha iyi kullanabilmek için canlı doğal kaynaklara sahip çıkmak, bunları daha iyi değerlendirmek gerekir.

Bugün belki de değerinin altında satılan bitki sanayii hammaddeleri (gülyağı, meyhan kökü gibi), tıp ve eczacılık hammaddeleri (hyociyamin, afyon, safran, anason gibi) da-

* Kanada Brock ve McMaster Üniversiteleri Çevre ve Biyoloji Öğretim Üyesi.

** Brock Üniversitesi Şehirçilik ve Çevre Enstitüsü Direktörü.

